

Øst Hesselgaard 1927

ARKIVNYT udgives af:
Lokalhistorisk Arkiv for
Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Redaktion
Palle Fløe (sygemeldt)/Solvejg Ravn

Kontakt

Adresse
Kasernen, Gerlachsgade 5
6400 Sønderborg

Telefon i åbningstiden
7443 2710

Lokalhistorisk Arkiv Sønderborg

E-mail:
sonderborgarkiv@gmail.com
www.sdbglokalarkiv.dk
 @sdbg.arkiv

Lokalhistorisk Arkiv Ulkebøl
E-mail: arkiv@ulkeboelarkiv.dk
www.ulkeboelarkiv.dk
 @ulkeboelarkiv

De to arkiver er medlemmer
af *Sønderborg Kommunes*
Lokalhistoriske Arkivsamvirke, SKLA
www.skla.dk
 @SKLA.sdbg

Åbningstider

Lokalhistorisk Arkiv Sønderborg
Mandag: kl. 9.00 til 12.00
Onsdag: kl. 15.00 til 17.00

Lokalhistorisk Arkiv Ulkebøl
Mandag: kl. 13.30 til 16.00
Tirsdag: kl. 9.30 til 12.00

Den selvejende institution
Lokalhistorisk Arkiv for
Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand
Knud Erik Sørensen

Næstformand
Jette Westphal

Kasserer
Knud Kylling Petersen

Sekretær
Conny Grenaa Philippsen

Bestyrelsesmedlemmer
Hans Jørgensen
Lilly Laursen
Poul Madsen

Suppleant
Herluf Chr. Jensen

Arkivleder Sønderborg
Per Thomsen

Arkivleder Ulkebøl
Helene Petersen

Medarbejderrepræsentanter
Conny Grenaa Philippsen
Jette Westphal

Referater

Referater fra generalforsamlingen
kan downloades fra Lokalhistorisk
Arkiv Ulkebøls hjemmeside:
www.ulkeboelarkiv.dk/foreningen/
referater

Nyt fra arkiverne

Endelig flyttedag

Efter lang tids venten oprandt flyttedagen for arkivet på Asylvej den 6. juli 2022. Arkivleder Per Thomsen havde i god tid sat en systematisk pakning og mærkning af flyttekasserne i gang. Det blev til 300 flyttekasser og møbler derudover. En stor flytning.

Flyttemændene – stillet til rådighed af kommunen – tog fat fra morgenstunden – og da dagen var omme var alt flyttet til Kasernen. Så pakkede vi ud og satte på plads hver dag i en uge. Det var en god fornemmelse at tage de nye, rummelige og flot renoverede lokaler i brug.

Som man måske husker, blev Ulkebølarkivets lejemål i butikscenret opsgat i april 2020, hvorefter arkivets indhold flyttedes til kasernen i et kælderlokale. I løbet af efteråret 2020 fik arkivet tildelt et midlertidigt arbejdslokale på 1. sal i den renoverede del. I efteråret 2021 måtte arkivet endnu engang flytte til et andet midlertidigt lokale. Der har undervejs været brug for tålmodighed og optimisme.

I juli-august kunne Ulkebølarkivet så også rykke ind i blivende lokaler sammen med arkivet fra Asylvej og Arbejderarkivet.

Her fra er det så gået fremad med at indrette det fælles arbejdsrum med 17 arbejdspladser – nogle af dem fælles for de to arkiver – den fælles læsesal og arkivernes respektive arkivrum.

Vi har så et arkiv med et nyt it-netværk, etableret med støtte fra *Traugott Møllers Fond*, *Fabrikant Mads Clausens Fond* og *Sydbanks Fond*, med nye møbler i arbejdsrummet – stillet til rådighed af kommunen og med nye skrivebordslamper med støtte fra *Linaks Fond*.

Vi har fået arkivrum med god plads og gode forhold og reoler stillet til rådighed af kommunen. Desuden er der gode køkkenfaciliteter – og den uundværlige kaffestue.

Vi afsluttede indflytningen med en frokost for medarbejdere og bestyrelse mandag den 21. november.

Stor tak til alle, der har hjulpet til ved flytningen.

Afleveringer

De nye lokaler har også betydet en livligere aflevering af billeder og arkivalier. På Sønderborgarkivet har vi i november måned modtaget en meget stor og spændende aflevering.

Sønderborg kommune har ligget inde med en kopi af alle tegninger (over hundrede) til bygningen af Christian X's bro. Blandt tegningerne er der også tegninger, der viser ændringer i byens geografi med bygningen af den nye bro og billeder af de huse, som blev eksproprieret for at skaffe plads til opførelsen. Desuden er der ført bog over beregninger og politiske forhandlinger op til opførelsen og senere udvidelser, reparationer og ændringer.

Vi har foreløbigt sorteret i det store materiale (to store papkasser) og går nu i gang med at arkivere, men først en gang i det nye år.

Det er en stor aflevering og en stor, spændende, opgave, som vi er glade for.

Arkiverne havde travlt med udstillinger til de to Åbent Hus-dage på kasernen i september og oktober. Næste fase af udstillinger i vores læsesal er under opstart

Medarbejdere

Samtidig har Sønderborgarkivet fået flere nye medarbejdere, som er startet på projekt Sønderborg Havn, hvor der ligger ca. 700 billeder og mange artikler om havnens udvikling gennem tiderne. Sorteringen er startet og senere vil de blive registreret og løbende blive tilgængelige på www.arkiv.dk. Vi har også startet et nyt formidlingsprojekt, hvor vi optimerer tidligere foredragsaftener fra 1990'erne og efter år 2000. De vil løbende blive tilgængelige på vores hjemmeside, på arkiv.dk samt i Arkivnyt.

Vi har mange fremtidige projekter klar og flere arbejdspladser i Kasernen. Så skulle du have lyst til at være med, så kontakt os på arkivet eller mail.

Knud Erik Sørensen/Formand

Amtsbanegården i Sønderborg.

Denne artikel er tidligere bragt i ArkivNyt 2006-2

Det er nok efterhånden et fåtal – uden for jernbane- og lokalhistoriske kredse – der kender til Alsener Kreisbahn/Amtsbanerne på Als.

Det er da også længe siden, at banerne eksisterede; men man kan stadig finde “spor” i byen fra dengang, omend de færreste tænker over, hvilken fortid disse har haft.

Amtsbanerne åbnede den 6. februar 1898 og lukkede den 28. februar 1933. Banerne var smalsporede med 1000 mm sporvidde, og bestod af strækningerne Sønderborg-Vollerup-Nordborg og Vollerup-Skovby, samt Ll. Mommarmark-Mommarmark Færge.

Banerne var anlagt og indtil 1921 forpagtet af det tyske selskab Lenz & Co.

Amtsbanegården 1898-1913

Amtsbanegården i Sønderborg blev anlagt på et areal syd for Mølby, dvs. området mellem de nuværende Hermann Bangs Gade og Østergade. Selve banen kom ind nord fra mellem Mølby og Løngang.

Banegårdsbygningen var opført ud mod den daværende Bahnhofsstrasse, nu Jernbanegade. Selve bygningen var “udstyret” med en del arkitektoniske detaljer, der dog langt fra var så store udskjelser, som de findes på amtsbanegårdene i Åbenrå og Haderslev.

I banegårdsbygningen i Sønderborg fandtes ventesale for 2. og 3.

klasse (1. klasse fandtes dengang ikke ved amtsbanerne). Endvidere var der en restauration, ekspeditionslokaler, og på første sal var der kontorer.

Bygningen havde valmet tag; det vil sige, at tagkonstruktionen havde fire skråtstillede flader – altså også over gavlene.

Amtsbanegården

Ventesal i Sønderborg

Denne tagtype kan i dag ses på f.eks. Engelshøjgade. Bygningsværket var i øvrigt karakteristisk ved i hver ende at være forsynet med et fremspringende parti i murfladen – såkaldte risalitter. Imellem disse lå en mellemfløj.

Loftsetagen blev

kun delvist udnyttet, men i tilslutning til underetagen fandtes i sydenden et pakhuis. Lidt længere mod syd lå en side- og en ende-rampe. På grund af den stigende trafik måtte pakhuset udvides allerede i 1903 og igen i 1904.

Der fandtes ingen perroner, bygningen lå nærmest i plan med svellerne. Overfor lå den kombinerede remise og værksted med to spor, som var opført i 1899. I sydenden lå nogle depotspor, og sporet foran banegårdsbygningen fortsatte mod syd til havnen.

Havnebanen

Det meste af godstrafikken på ABA til Sønderborg gik til havnen, hvortil der fra starten var anlagt bane. Fra banegården fortsatte den på en bro over Østergade og videre ned mod syd.

Ved stranden drejede den så hen forbi slottet og hen langs havnen. Fra denne kurve anlagdes der i 1909 et sidespor langs med stranden, forbi Kurhuskoven til det nye gasværk ved Ladegården til transport af kul. Denne trafik fortsatte indtil 1951, idet kommunen overtog et lokomotiv og nogle vogne efter nedlæggelsen.

Fra havnebanen var der sidespor ud på Sønderbro, ved Dampskibspavillonen og langs med Sønder Havnegade. Oprindeligt endte den vistnok ca. dér, hvor Ewers tidligere havde sin store silo (i dag Multikulturhuset), men sporet blev senere forlænget mod nord til Kulhandel A/S – nord for Kasernen.

Undervejs passerede banen den gamle pontonbro. Der var flere gange planer om at etablere sporforbindelse til Statsbanegården (åbnet 1901) på Sundevedsiden, men det blev aldrig til noget.

Amtsbanegården 1913-1933

Som nævnt steg trafikken på amtsbanerne, og efterhånden var det ikke nok med udvidelser på banegården i Sønderborg. Man erhvervede derfor et areal nord for Herman Bangs Gade. Her opførte man et nyt, tresporet værksted, og på hjørnet af Mølby opførte man et vandtårn, ligesom der også blev bygget en tjenestebolig nord herfor.

Vandtårn og værksted stod færdige i 1911. Hvordan selve vandforsyningen til lokomotiverne foregik, ved jeg desværre ikke.

Den gamle, kombinerede remise og værksted blev nedrevet, og på stedet opførtes et nyt og større pakhus med funktionærbolig. Syd for det nye pakhus byggede man en tosporet remise.

Syd herfor anlagde man en kulgård med sidespor og endda med en rigtig rampe og en kran til at betjene lokomotiverne ved siden af kulgården. Mellem depotsporene fandtes en vognvaskeplads, en vognvægt og en askegruppe.

Den gamle banegårdsbygning blev nedrevet og en ny og større blev opført. Den stod færdig i 1913 (den nuværende Rutebilstation). Det var (er) en rødstensbygning med hvide vinduer og døre.

De andre nybygninger var forøvrigt også rødstensbygninger. Ud mod Hermann Bangs Gade lå der en nydelig, lille indhegnet have, hvor der i dag altid er en stak cykler parkeret!

Amtsbanerne fik først forbindelse med omverdenen i 1921 ved åbningen af Mommark Færgespor. Der var i Mommark Færgespor anlagt en sporgruppe, således at normalsporede vogne kunne

køres op på smalsporede transportører. En sådan gruppe blev også anlagt under Christian d. X Bro ved indvielsen i 1930.

Syd for bygningen fandtes et lille toilethus, mens rampen forblev på sin plads.

Som sagt gik banen nord ud af byen. Ved indkørselen skulle der – ifølge Dybbølposten – have været en form for et signal, men de nær-

Rutebilstation

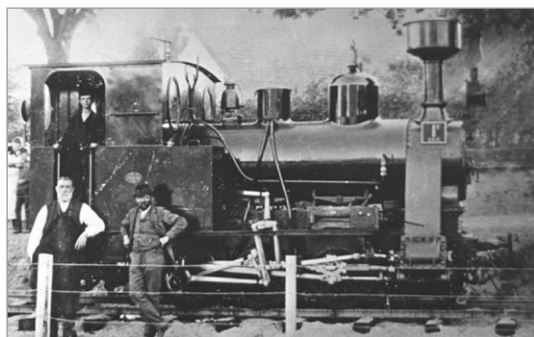
mere detaljer kender jeg ikke. Der blev i 1920'erne anlagt sidespor fra banen mod Vollerup ved passagen af Kongevej til Det Nordiske Kamgarnsspinderi; men de nærmere detaljer kender jeg heller ikke. Efter denne større modernisering blev der, mig bekendt, ikke foretaget udvidelser eller ændringer på banegården.

Jeg har heller ikke kendskab til eventuelle foranstaltninger i forbindelse med indførelsen af motordrift i 1925, omend man dog på en eller anden måde må have tanket brændstof.

Damplokomotiverne

Damplokomotiverne ABA 40, ABA 41 og nedenstående damplokomotiv ABA 42 blev bygget af Stettiner Maschinenbau AG, Vulcan, Stettin.

ABA 42 er sandsynligvis bygget i 1924 og købt fra fabrikken i 1927 af amtsbanerne.

ABA 42 damplokomotiv

Damplokomotivet blev ved nedlæggelsen af amtsbanerne på Als i 1933 solgt til Greifenberger Kleinbahn og undersøgelser har vist, at et enkelt af lokomotiverne er blevet taget ud af drift i 1977 i Polen.

I hæftet "Og så kommer toget Trine", som blev udgivet i 1972 af Signalpostens Forlag, har tidligere stationsforstander i Sønderborg, S.S. Nielsen, bl.a. givet følgende beskrivelse af damplokomotiverne og vognene på amtsbanerne i 1921:

"Banens 9 persontog består foruden lokomotivet af 1-2 to-akslede personvogne til cirka 30 rejsende i hver. Herudover en pakvogn og eventuelle hastervogne. Hertil kommer cirka 100 lukkede og åbne godsvogne med hver 5 tons lasteevne.

Der forefindes en 2. klasse kupé, men hverken den eller 3. klasse har toilet. Belysningen sker ved elektrisk belysning, hvorimod Åbenrå banen stadig har petroleumslamper på grund af økonomien.

Lokomotivet har en længde på ca. 5 meter, og den tjenstfærdige vægt er omkring 14 tons inklusive 2 tons vand og kul.

Lokomotivets hastighed er 30 km/t "

Lokalhistorisk Forening i Sønderborg har fået oplyst, at påfyldningen af vand på damplokomotivet ude i Vollerup skete således:

"Påfyldningen af vand skete fra en brønd, hvorfra fyrbøderen pumpede vandet op i lokomotivet.

Fyrbøderen måtte som sagt ned i selve brønden for at pumpe vandet op; imens han ordnede det, havde det øvrige personale god tid til at aflægge besøg på restaurationen. Der gik nemlig en vis tid, før "dampen var oppe igen", idet vandet, som blev pumpet op, var ret koldt"

Amtsbanegården i tiden efter 1932

Ak ja, hvilken herlighed var Amstbanegården (i køreplanerne benævnt Sønderborg By) og banerne ikke – endda den af de sønderjyske amtsbaner med den bedste økonomi. En sådan herlighed kunne jo ikke vare evigt!

I 1932 indgik Sønderborg Amt en aftale (Æ Kohandel) med DSB om nedlæggelse af ABA og statsbanerne Vester Sottrup-Skelde og Padborg-Tørsbøl samt en ombygning af strækningen Sønderborg-Mommark Færgespor til normalspor og oprettelse af DSB's rutebilvæsen.

Banerne lukkede som sagt den 28. februar 1933 under stort opbud på stationerne, også i Sønderborg, men der med en trykket stemning.

DSB overtog banegården og indrettede rutebilværksted i det tidligere værksted. Pakhuset var i mange år lager for forskellige virksomheder, men er – sammen med vandtårnet – forlængst nedrevet.

Taxaerne holder nu til, hvor pakhuset tidligere lå.

Tilbage fra Amtsbanens tid findes nu blot – som nævnt – kun enkelte "spor" i landskabet/bybilledet; billederne på arkivet og banernes arkivalier i Åbenrå. Alt andet er nu historie.

Den nye statsbane blev lagt op gennem Jernbanegade og tværs over det tidligere banearial til Kongevejskrydset, hvorfor toilethuset måtte vige.

Kommunen anlagde Holger Drachmanns Gade henover den sydlige del, ligesom "Smøreksporsten" blev opført her med sidespor til DSB.

Broen over Østergade er også væk, men rækværket skulle stadig eksistere som havehegn et sted i byen! Der findes endvidere en lille rest af den gamle linjeføring bag det gamle værksted i form af Jernbanegyde.

Den nye statsbane åbnede den 15. juni 1933. Den var tænkt som en forbedring af Sønderborgs øst-vest forbindelser, men blev aldrig nogen større succes.

Man kan diskutere, om man burde have forudset det i 1932-33 – Lillebæltsbroen var jo på vej. I hvert fald lukkede den nye festivitas den 27. maj 1962. Nok lidt mere lystigt end i 1933.

Oprindelig artikel af Lars H. Bak. Redigeret i 2022 af Lars Rasmussen

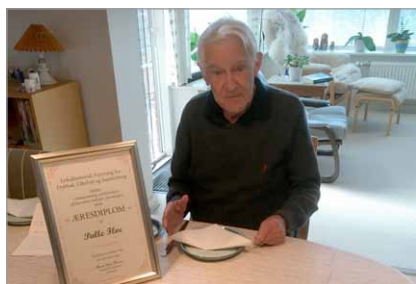
Nye æresmedlemmer

Ved flytningen til kasernen har bestyrelsen besluttet at hædre to af de frivillige medarbejdere ved arkiverne for et stort og mangeårigt arbejde.

De to medarbejdere, Palle Fløe, Ulkebøl-arkivet, og Kai Viggo Jørgensen, Sønderborg-arkivet, har med deres indsats løst mange forskellige opgaver knyttet til arkivopgaven, som er at indsamle materiale, ordne/arkivere materialet og gøre det offentligt tilgængeligt gennem forskellige former for formidling.

Vi har derfor ønsket at hædre de to ved at udnævne dem til æresmedlemmer af Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg og tildele dem et æresdiplom som tegn på hæderen.

Billederne viser overrækkelsen, som fandt sted i modtagernes hjem.

Palle Fløe

Kai Viggo Jørgensen (tv)

MUSEET FLUGT i OKSBØL

Lørdag 13. maj 2023

En arkitektonisk perle venter os, når vi tager på **udflugt** til Danmarks nye flygtningemuseum – tegnet af Bjarke Ingels Group BIG.

Stedet var oprindeligt kendt som Oksbøllejren, der åbnede i 1945 og husede omkring 35.000 tyske flygtninge.

FLUGT fokuserer på de tyske flygtninges historie, men i høj grad også på de flygtende, Danmark siden har modtaget fra andre verdensdele. Se også www.flugtmuseum.dk.

Vi mødes ved Alsion og kører til Faaborg kro i Årre, hvor vi spiser en to-retters middag. Godt styrket fortsætter vi til MUSEET FLUGT, hvor vi kl. 14 får en introduktion, inden vi begiver os rundt i de spændende omgivelser.

Start fra Alsions nedre parkeringsplads (under broen) kl.9.30 – hjemkomst ca. 18.15.

Prisen for medlemmer 400 kr. – ikke medlemmer 500 kr. – dækker transport, entre/introduktion og en to retters middag.

Tilmelding senest 1. maj til arkiverne på tlf. 7443 2710/mobil 2146 6343 eller på mail til sonderborgarkiv@gmail.com/arkiv@ulkeboelarkiv.dk.

Erindringer fra krigen 1864

Under krigen i 1864 var jeg i mit 9. år, og der er en hel del erindringer fra den tid. Slottet blev brugt som lazaret, og der lød meget jammer og sukke herfra. Der blev jordet mange danske soldater på Augustenborg Kirkegård. De blev nedsænket i store fællesgrave, til dels kiste ved kiste, som jeg selv har set. Transporten af sårede efter slagene mødte vi ofte på vejen. Det gjorde et dybt indtryk på os drenge at se al den elendighed, en krig medfører.

Bombardementet og brandene i Sønderborg er uforglemmelige, ligesom brandene på Vestermark og i Kær. Vores skole i Augustenborg, som vi børn fra Langdel altid besøgte i stedet for den lange vej til Ulkebøl, blev også benyttet til lazaret, så vi fik vores undervisning i læreren Claus Mathiesens privatbolig. Han var en bondesøn fra Ulkebølskov. Vi lå rundt om på gulvet med vores bøger og tavler.

Mathiesen blev efter krigen lærer i Gundsømagle på Sjælland. Han er senere blevet kendt i havebrugslitteraturen som frugtavl-konsulent. Han skrev mange artikler og afhandlinger om frugtavl og havebrug. Han døde i 1928.

Den første indkvartering, vi i 1864 fik på gården, var seks sydslesvigske mænd fra 13. regiment.

Efter Danevirkes fald blev hele gården overfyldt af soldater.

På hver gård lå et kompagni, og vi drenge var altid meget stolte af at have kompagniets fane anbragt ved ledpælene. Desuden lå der

*Danske soldater
hviler ud med et
slag kort. Tegnet af
C. Lund. Museum
Sønderjylland*

kavaleri, artilleri og transportkuske, som ved retræten fra Slesvig og Angel var fulgt med til Dybbøl, og som ikke kunne komme hjem til Sydslesvig før fredsslutningen. Fastelavnsmandag var vores gyde helt fuld af en intendanturkolonne, 100 frontkuske (*militærarbejdere*), dragoner og vogntropper, der indkvarterede sig selv.

50 mand kom siden over til vores nabo Hans Henrik Detlefsen på Hesselgård.

Man kan næste ikke forestille sig, hvor de mange dyr og mennesker kunne komme under tag. Maden kogte de rundt om gården under åben himmel. Der blev gravet en rende, et par pæle i jorden og en stang derover, hvorpå kokekedlerne hængtes. Det kneb med brændsel, og jeg husker, at tjenestepigerne blev sendt ud i marken for at nedbryde gærder for at få noget at brænde. Der blev klaget til øvrigheden over den manglende brændsel, så man fik lov til at fælde træer i de kongelige skove. Vi fik nu ikke noget deraf.

Foruden denne store indkvartering havde vi også to familier fra Sønderborg boende, guldsmed Ulrik Johansen, med fem børn og to voksne. De boede ved mine bedsteforældre i aftægtsboligen. Her blev sengene hver aften redt op på gulvet. Den anden familie, Jørgensen, boede hos os. Vi drenge blev anbragt i karle- og pigekammeret.

Vi havde en ny kostald, her blev syge soldater indlagt. Når halmen, hvori de havde ligget om morgenen blev flyttet, gjaldt det for os drenge om at komme derud for der fandt vi af og til en kniv eller andre småting, som vi var stolte af at finde.

I to døgn lå tropperne i kvarter, så måtte de igen til Dybbøl på forpost. Det var en hård tørn og da de kun så undergang, nægtede 16. regiment at gå over broen, men det lykkedes dog befalingsmændene at få dem til at adlyde ordre.

Fastelavnsmandag var soldaterne godt sultne og forkomne, og det var en stor opgave at få den værste sult stillet. Imidlertid kom en trækkusk ind til mor med et par linned-benklæder, der var tilbundet for enden fyldt med ærter, og så kom der fyr under gruekedlen, alle fik en god gang gule ærter og flæsk – det gav liv i kludene. Om aftenen samledes en del af soldaterne i køkkenet rundt om det store bord. Der blev der sunget flerstemmige sange af nogle københavnere. Jeg husker endnu sangene: *"Hjemve ak hjemve nu knuger mit*

*Bomberne faldt over
Sønderborg – befolk-
ningen flygter*

hjerter" og jeg ser endnu i tankerne, vores mor og pigerne græd af medynk.

Der var hver dag noget nyt at opleve for os drenge. Vi var altid ved soldaterne, det værste var, at vi blev befængt med utøj, og når vi om aftenen fik vore skjorter skiftet af mor, græd hun, thi hun kunne ikke holde os rene.

Krigens gang

Den 18. april faldt Dybbøl Skanser, og herefter blev der lidt roligere. Den 4. maj blev der aftalt en 4-ugers våbenstilstand.

På denne tid var jeg med min far i Sønderborg, hvor jeg så ruinerne og de brændte bygninger i hele området fra den nuværende Handelsbank ned forbi rådhuset, Store Rådhusgade, Lille Rådhusgade, Dampskibsbroen og hen langs havnen til pontonbroen.

Den 29. juni måtte Als også overgive sig. Preusserne gik i land over Alssund ved Sottrupskov og Arnkil midt om natten. Danskerne retirerede over Høruphav og Kegnæs, hvor fjenden lod dem i ro et par dage for at udskibe de slagne danske tropper til Fyn.

Tysk tid, værnepligt

Efter krigen oprandt der en svær tid for befolkningen, som ikke var glade for det tyske styre. En stor del af ungdommen forlod hjemmet for at undgå at komme i den preussiske trøje.

Det blev ved lov fastsat, at de første seks år måtte enhver gøre brug af sit tilhørsforhold til tysk eller dansk, derved blev der ikke så mange deltagere i krigen 1870, som der kunne have været. Først hen

i halvfjerdserne blev rekrutteringen almindelig. Da der blev oprettet det ene nye regiment efter det andet, blev mange soldater.

1875 blev jeg soldat tilligemed 17 andre her fra sognet, der var vi syv dragoner, som alle kom til 13. slesvig-holstenske dragonregiment i Flensborg. De blev i 1877 forflyttet til Elsas Lothringen.

Jeg blev også indkaldt til militærtjeneste. Efter tretten måneders tjeneste blev jeg kasseret fordi jeg havde fået revet højre skulder af led ved at styrte med hesten ved eskadronøksercits. Løjtnant Lyttich og to andre kammerater blev hjemsendt samtidig. Det var den 26. maj 1876, jeg kom hjem.

Huholt, Langdel, husmandsbrug i 1850'erne

Huholt, Stenholt og jorden vest for Madeskoven var ved udskiftningen hertugens ejendom. Disse jorder blev af regeringen udparcellerede til forskellige husmandsbrug, hvoraf de fleste endnu findes.

Jorden nord for Vollerup by blev kaldt Nørremarken Langdel. Den nordøstlige del var Æblegård og Frørupgård med nuværende jordtiliggende. Nu er navnet Langdel kommet til at gælde for alle de gårde, der ligger ved Augustenborg Landevej ned til fjorden og Lillehavet.

Fra færgested over Augustenborg Fjord var fra Øst Hesselgård tidligere en vej til Vollerup, som endnu kunne spores da man drænede ved Hessellykken. Denne vej må til tider være blevet meget brugt, da den omtales som en vej ved Krydsvejen, hvor Øster Hesselgård blev bygget.

Hesselgård, mine forfædre og brand 1873

Gården skulle, efter den blev udflyttet, være blevet kaldt Pletten, men dette navn yndede min oldefar Andreas Petersen ikke, så han

gav gården navn efter marken og skoven.

Min oldefar var ung, da han blev ejer af gården; hans stedfar, Chresten Petersen, var årstalsmand

Øst Hesselgård, ca. 1900

ved udskiftningen. Han overlod sine rettigheder til gården tid til sin søn Peter Andresen.

Denne blev dog ikke ejer af gården, idet han døde i 1832. På det tidspunkt var min far, Andreas Petersen, to år gammel. Hans mor, Marie Christine fra Vollerup smedested, giftede sig med Jørgen Matzen fra Sebbelev. De drev gården indtil arvingen (min far) var 24 år gammel og kunne tage over. Min far blev således, ligesom hans bedstefar, ejer kun 24 år gammel.

Far gjorde et stort arbejde på gården, ryddede meget skov, fyldte moser og kær op og drænedes gårdens jord i 1856-73. Han ryddede marken for en mængde store sten, som nu til dels ligger som fundament til de nuværende bygninger.

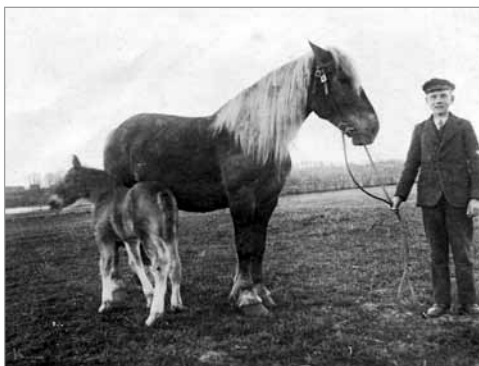
1859 ombyggedes hele staldlængen, hvor nu våningshuset (*stuehuset*) ligger. Kornladen blev opført i dens oprindelige form efter branden i 1873.

Gården brændte den 8. juli 1873 ved middagstid. Ved branden blev far meget forbrændt, særlig på den ene hånd og den venstre side af ansigtet. Ilden opstod på gårdspladsen i en stak tagrør der lå i det nordvestlige hjørne ved aftægtsboligen.

Her boede min farmor som var meget svag til bens og gik ved en skammel (*krykke*), idet hun brækkede lårbenet som ung og senere i livet faldt og brækkede hoften.

Far måtte igennem den brændende halm, døren var lukket og han faldt i den brændende halm, men kom dog ind og fik sin mor reddet. Han bar hende ned i aftægtshaven hvor hun måtte ligge og se sit hjem og sine ejendele blive lagt i aske. Hun havde altid, trods sin svaghed, et meget tilfreds sind, men efter branden, som ikke levede en smule af hendes ejendele, var hun vanskelig at få i det rette humør igen.

Efter branden blev gården genopført i den nuværende stil.

Far (Andreas Petersen) 1916

Første ægteskab, forpagtning, økonomi

Den 1. december 1877 blev jeg forlovet med min kusine Sille Marie Duus og gift i 1879. Det første år i ægteskabet boede vi hos mine svigerforældre Jørgen Duus i Vollerup. I 1880 forpagtede jeg Guderup Præstegård på 66 tdr. land med kapellaniet (*kapellanens hus*) som bolig. Vores ældste datter, Chatarine, var da et år gammel.

Forpagtningen var aftalt til tolv år, men med opsigelse i tilfælde af præstens, forhenværende biskop Hansens, død.

Forpagtningssummen var 3000 Mark årlig. Besætningen og inventaret til gårdens drift overtog jeg efter takseringen, som beløb sig til 5006 Mark.

Den bedste ko blev takseret til 200 Mark, en hest til 450 Mark, to gamle heste til slagtepris 60 Mark stykket, de blev snart slagtet.

På Flensborg hestemarked købte jeg i februar en treårs hoppe for 606 mark, den fik jeg glæde af både som brugs- og følhoppe, og den kom også med til Langdel i 1891 da forpagtningen blev ophævet i Guderup.

*Cecilie Marie født Duus,
Peter Andresen Petersens
første kone*

Min egen herre, børnefødsler

1880'erne var ingen gylden tid for landbruget, og det kneb hårdt at udrede forpagtningen, men vores gamle biskop og bispefruen var nogle udmærkede mennesker. De agtede vores flid og min trofaste hustru og vores små børn kom ofte i deres hus. Vi var altid på vor post for at gøre vor pligt.

I 1884 forpagtede jeg endnu tyve tdr. land af Frederik Jensen i Dyndved, nabojorden til præstegården ved Egen Kirke samt jord ved Dynemark vest for Nymølle. Ud over den nye forpagtning påtog jeg mig også mælketransporter fra Guderup og Stevning til Gyllinggård for 1/24 Pfennig pr. liter. Dette indbragte 1400 mark på et år.

Jeg havde fem heste og en plag. Vores egen mælk leverede vi til fællesmejeriet i Sjellerup på Chr. Jacobsens gård.

I 1888 byggedes Andelsmejeriet i Guderup, som vi nu kom til at levere mælk til. Den første mejerist, Christian Richelsen, fik de to første år sin middagsmad hos os.

Svineproduktionen kom der også rigtigt gang i. Vi leverede slagtesvinene gennem Eriksen fra Ketting og Reimers i Sønderborg, som handlede over Kiel til Rhinlandet.

Tidligere havde der også været stor udførsel over Tønning til England, men det gik meget tilbage, da man byggede Esbjergs nye havneanlæg.

De lave kornpriser i 80'erne var med til at starte andelsbevægelsen i Danmark.

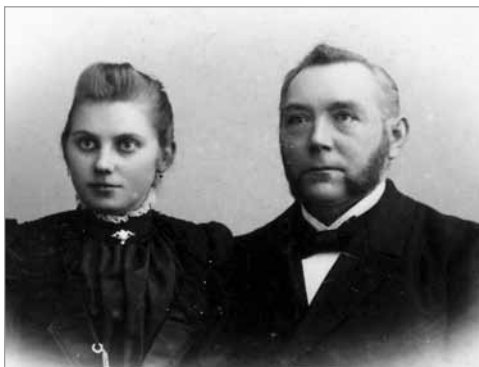
I Guderup fødtes vore børn: Dorthea, født den 8. januar 1882, var svagelig og døde otte år gammel. Hun blev begravet på Ulkebøl Kirkegård. Margrethe blev født den 4. januar 1885 og Christine Marine den 5. marts 1890.

Overtager fædrengården, børnefødsler og min hustrus død

I 1889 døde den gamle biskop Jørgen Hansen (mærkelig nok på min hustrus fødselsdag, den 16. august). Jeg fik dermed lejlighed til at opsigte forpagtningen og var derefter forpagter hos pastor Prahll i 1½ år.

Derefter drog jeg hjem til fædrengården, som jeg overtog i forpagtning.

Da vi på samme tid også overtog min hustrus fødegård, som vi drev sammen med Hesselgård, anlagde jeg mit eget hestetrukne centrifugemejeri, da mejeriforholdene på egnen ikke var gode. Min elskede hustru blev mere og mere svagelig, hun havde i Guderup pådraget sig et halsonde, som i årenes løb gik over til halstuberkulose, og hun døde den 8. marts 1899, 44 år gammel.

Anne Marie Margrethe og Peter Andresen Petersen. De blev gift i 1900

Det var en tung sorg for os. Hun var sine gamle forældres eneste barn. Det samme år blev Margrethe konfirmeret.

I andet ægteskab blev jeg gift med min nulevende hustru, Anne Marie Margrethe Kryhlmand, datter af Christian og Anne Kryhlmand ved Ulkebøl Kirke, som begge nu er afgået ved døden.

Vi fik sammen følgende børn: Andreas Petersen, 1901, Christian Peter Petersen, 1905, Cecilie Marie Petersen, 1906, Anne Marie Margrethe 1907, Christina Dorothea, 1910, Peter Andresen Petersen, 1916, Hans Petersen, født 1918, død 1920.

Bagest fra venstre Andreas og Christian, forrest Cecilie, Dorothea og Anna

Økonomi efter 1870

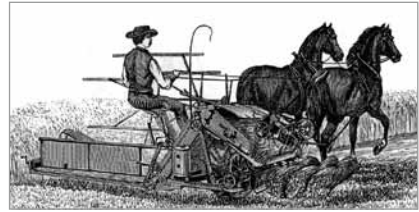
Krisen efter krigen mellem Preussen og Frankrig i 1870 oplevede vi ikke så meget som efter verdenskrigen 1914-18.

Skatterne og arbejdsløsheden var ikke så følelige. Karlens løn var for et år i 80'erne omtrent på højde med prisen på en god ko (225 Mark) og daglønnen i høsten 1 Mark og 20-30 Pfennig. Senere steg lønnen betydeligt. Efterhånden kom maskinerne til landbruget i brug, det var et stort fremskridt, som hjalp på driften og økonomien.

Efter branden på gården i 1873 fik min far tærskemaskine. Før den tid blev alt kornet tærsket med plejl og håndkraft. 1897 købte jeg den første mejemaskine (aflægger) som senere blev afløst af en selvbinder. Med mejeriernes andelsbevægelse kom roedyrkingen i gang som en del af den årlige drift.

Mejemaskine (aflægger)

Selvbinder

Første verdenskrig

1914 i august brød den frygtelige krig ud, som i årenes løb blev første verdenskrig. Krigen satte sit ødelæggende præg på mange familier.

Her fra sognet blev 79 unge mænd derude på slagmarkerne, og 6000 mand fra Sønderjylland deltog i denne krig, som de ikke havde nogen andel i, da de var danske. Det var en stor sorg for vores lands folk. På sognenes kirkegårde er der rejst mindsten for de mange faldne.

Efter 56 års strenge tider under det tyske styre kom vi igen hjem til det gamle Dannebrog i 1920.

Inflation og krise efter krigen – Bedre tider 1920-1930

Den tyske Mark faldt ned til nul så al vores opsparede kapital blev til intet.

Efter krigen 1914-18 kom også den danske valutakrise, som var meget hård ved erhvervslivet. Selv om regeringen trådte hjælpende til, blev mange landmand ramt hårdt og måtte gå fra deres ejendom.

Bønderne måtte indskrænke deres udgifter mest muligt, og der var stor arbejdsløshed, i særdeleshed i byerne.

Som nævnt kom der dog bedre tider for landbruget. 1928-29 bragte en fortrinlig høst med gode svinepriser, så at en stor del af landmændene fik nu bedre forhold.

I 1926 blev andelsslagteriet bygget i Sønderborg.

I 1921 blev Vollerup og Klinting andelshaver i Ulkebøl Sogns Andelsmejeri Sønderborg. Det lå tidligere i Ulkebølskov.

Årene 1928-1929, vejr, vind og høstudbytte

Året 1928 var et godt år for landbruget i Sønderjylland. Vi havde en temmelig mild vinter med frost i februar, som bevirkede at jorden

meget tidlig blev ualmindelig god tjenlig til tidlig bearbejdelse, så der allerede blev sået korn i marts måned, og køerne kom nogle timer daglig på græs først i april måned.

Der var god græsning hele sommeren, og vi havde en god korn- og roehøst. Kornet udviklede sig så godt, at udbyttet blev langt større end i de foregående år.

Vejret i høsten og roehøsten var godt og blev ved langt ind i efteråret, så alt markarbejde kunne afsluttes før vinteren satte ind.

Ved overgangen til 1929 begyndte vinteren at melde sig, og den blev langvarig, helt til efter 1. marts. Mange talte om at ingen nulevende her i landet har oplevet en strengere vinter. Vinteren var streng i hele Europa.

Skibstrafikken mellem øerne i Danmark måttet afbrydes, utallige dampskibe frøs fast i isen i bælteerne og i Øresund. Den 18. februar kørte man med bil fra Høruphav til Kegsnæs. Man hentede bøgetræ fra Skelde skov til Villesens Drittelstavefabrik (*bøgetræsstave til smørtønder*) i Høruphav over isen med hestekøretøj eller bil, og man gik fra Als til Fyn og Lyø.

Flyvemaskinerne sørgede for posten mellem København og øerne. Det var næsten ikke muligt for isbryderne at komme de betrængte skibe der sad fast i isen til hjælp. De drev rundt i det uvisse.

Mange fiskere og søfolk kom i nød, hvilket desværre førte til tab af menneskeliv og skibe.

*Øst Hesselgård, 1916,
forårssåning*

Heldigvis faldt der et godt jævnt lag sne, som ved forholdsvis stille vejr blev liggende i et jævnt lag, op til en meter, dette beskyttede vintersæden og kløverten.

Sammenligninger med tidligere år

Af strenge vintre mindes jeg også 1893, 1888 og 1871. I disse år var bælteerne også frosset til. Den strengeste vinter var i 1888. Den begyndte i februar og bevirkede, at skibsfarten mellem Sønderborg og Flensborg først kunne begynde den 12. maj, efter at vestenstormen havde drevet isen ud og ind i fjorden flere gange. I slutningen af maj kunne vi begynde markarbejdet. Hveden frøs for størsteparten væk.

Det blev en meget sen høst det år, kornet blev ikke særlig godt, da væksttiden blev alt for kort. Der stod endnu meget korn ude på markerne ved Mikkelsdag (*den 29. september*), vi såede hveden midt i høsttiden, og den blev grøn, inden fokken blev kørt ind (*sidste høst køres ind*).

1929 – vejr, vind, arbejdsløshed

Noget lignende skete i 1929. Den 1. marts vistest et billede i Dybbøl Posten, hvor man i biler på isen blev lodset fra to skibe, det er noget imponerende. Isen var stedvis så tyk, at isbryderne i mange tilfælde var magtesløse.

Vejrforholdene hen på foråret blev helt anderledes. Vårsæden kunne tages i rette tid, og avlen i 1929 gav ikke avlen i 1928 noget efter. Kornpriserne var begge år lave, og næsten alt korn blev derfor brugt til fodring af svinene, som vi kunne få en god pris for.

I 1928-29 var arbejdsløsheden meget stor, til trods for at mange var villige til at afhjælpe nøden blandt fattige folk, var det næsten ikke noget der forslog.

Indkaldelse til ordinær generalforsamling

Tirsdag 14. marts 2023 kl. 19.00

Lokalhistorisk Arkiv, Gerlachsgade 5, Sønderborg

Dagsorden i henhold til vedtægterne:

- 1) Valg af dirigent
- 2) Valg af tre stemmetællere
- 3) Formandens beretning for det forløbne år
- 4) Kassereren fremlægger det reviderede regnskab til godkendelse
- 5) Forelæggelse af budget for det kommende år
- 6) Fastsættelse af kontingent for næstkommende kalenderår (2024)
- 7) Behandling af indkomne forslag (skal være formanden i hænde senest 14 dage før generalforsamlingen)
- 8) Valg af bestyrelsesmedlemmer i henhold til vedtægternes §4:
 - a) Valg af to bestyrelsesmedlemmer – nuværende Hans Jørgensen og Poul Madsen
 - b) Valg af suppleant – nuværende Herluf Chr. Jensen
 - c) Valg af to revisorer – nuværende Jens Nielsen og Svend Erik Tychsen
 - d) Valg af revisorsuppleant – posten vakant
- 9) Eventuelt

Foredrag

Aftenen indledes med foredrag af **forfatter Karsten Skov**, som vil fortælle om sit forfatterskab, der oftest tager udgangspunkt i den dansk/tyske fortælling. Han vil kort komme ind på romanerne *Knacker* og *Enkeland*, der foregår under første verdenskrig, for derefter at fortælle om baggrunden og tilblivelsen af hans flygtningerroman *Under samme måne*.

Efter foredraget er der kaffebord (*tilmelding nødvendig*). Pris 50 kr. Tilmelding kan ske på arkiv@ulkeboelarkiv.dk, sonderborgarkiv@gmail.com eller telefon 7443 2710.

Venlig hilsen

Bestyrelsen/Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg